

Inleiding

Dit themanummer van *Justitiële verkenningen* is gewijd aan ‘Trends in kunstcriminaliteit’. Het is met enige vertraging het laatste nummer van 2020. Normaal gesproken bevat een jaargang zes nummers. Helaas bleek het door een samenloop van omstandigheden in dit coronajaar slechts mogelijk om vier themanummers uit te brengen.

Met enige regelmaat worden in Nederland bekende kunstwerken geroofd, veelal schilderijen uit musea. De laatste keer was in augustus 2020, toen uit het museum Hofje van Mevrouw Van Aerden in Leerdam een schilderij van Frans Hals werd gestolen. Opmerkelijk genoeg werd dit doek, getiteld *Twee lachende jongens*, al twee keer eerder gestolen en ook weer teruggevonden. Eerder in 2020 was een schilderij van Vincent van Gogh het doelwit van kunstrovers. Zij gingen ervandoor met het werk *Lentetuin, de pastoretuin te Nuenen in het voorjaar*, dat in bruikleen was bij het Singer Museum in Laren. Dit type kunstcriminaliteit spreekt tot de verbeelding en is niet voor niets onderwerp van veel (historische) romans en non-fictieboeken, van films, maar ook van een populair televisieprogramma van Omroep MAX, waarin Arthur Brand als *de kunstdetective* speurt naar gestolen kunstwerken. Niettemin vormen deze soms spectaculaire kunstrovers slechts het topje van de ijsberg. Daar komt nog bij dat het lang niet alleen musea zijn die bezoek krijgen van kunstdieven, maar ook bijvoorbeeld galerieën, kerken, archieven en particuliere woningen waarin zich kunstverzamelingen bevinden.

Kunstcriminaliteit heeft veel meer verschijningsvormen dan enkel kunstroof. Traditioneel vallen fraude, vervalsing en vandalisme daar ook onder, maar daarnaast zijn er vormen van criminaliteit die aan kunst gerelateerd zijn, zoals witwassen, belastingmisdrijven, gijzeling en afpersing. Ook worden met de verkoopopbrengst van gestolen kunst of cultuurgoederen andere illegale activiteiten gefinancierd, zoals de aankoop van wapens ten behoeve van terrorisme.

In dit themanummer verstaan we onder kunst ook antiek en cultureel erfgoed, ‘cultuurgoederen’. Een fenomeen dat eind jaren negentig in een themanummer van *Justitiële verkenningen* nog werd aangeduid als ‘kunstvandalisme’ heeft in het afgelopen decennium een nieuwe dimensie gekregen. Agressie tegen cultuurgoederen is nu vaak politiek, ideologisch gemotiveerd, zoals de aanvallen op standbeelden van

bijvoorbeeld koloniale gezagsdragers laten zien. Ook de vernietiging door Islamitische Staat (IS) van eeuwenoude bouwwerken in Irak en Syrië in 2015-2016 doet de vraag rijzen of we kunnen spreken van een terugkeer van het fenomeen beeldenstorm.

Het eerste artikel, geschreven door *Noah Charney*, geeft een beeld van kunstdiefstal in de huidige tijd en de verschillende contexten waarin dit zich voordoet. De auteur definieert sleutelbegrippen en gaat in op de vraag waarom kunstdiefstal veelal onderbelicht blijft. Ook de geschiedenis van het fenomeen komt kort aan bod. Sinds de Tweede Wereldoorlog is kunst- en antiekgerelateerde criminaliteit vooral het speelveld van de georganiseerde misdaad. De illegale handel in kunst- en cultuurschatten is vaak transnationaal van aard en is na de wapen- en drugshandel de meest lucratieve illegale handel in de wereld. Jaarlijks worden wereldwijd tienduizenden kunstwerken als gestolen opgegeven (alleen al in Italië ruim 20.000 per jaar) en daar kan nog een flink aantal onontdekte of niet-gemelde zaken bij worden opgeteld. In enkele sidelines worden actuele ontwikkelingen belicht, zoals de opmerkelijke daling van kunstdiefstal sinds het uitbreken van de coronapandemie.

In de bijdrage van *Christoph Rausch, Léonie Bouwknegt, Jeroen Duijssens en Frank Assendelft* staat vervolgens de financialisering van kunst centraal en het wijdverbreide witwassen van geld op de kunstmarkt. De auteurs baseren zich op twee recent gepubliceerde onderzoeksrapporten. Zij staan stil bij de risico's op ondermijning als gevolg van witwaspraktijken en laten zien welke praktijken in de kunsthandel witwassen faciliteren. Daarnaast wordt een overzicht gegeven van relevante wet- en regelgeving die een rol zou kunnen spelen bij het voorkomen van witwassen in de kunsthandel.

De aanpak van kunstcriminaliteit door de politie krijgt in twee achtereenvolgende bijdragen aandacht. *Saskia Hufnagel* beziet het onderwerp op Europees niveau. Uit haar analyse wordt duidelijk waarom het opsporen van kunstcriminaliteit en het vervolgen van de daders bepaald geen gemakkelijke opgave is. Veel kunstcriminaliteit blijft buiten beeld, omdat diefstal en vervalsingen niet worden ontdekt of het niet in het belang is van betrokken partijen om hieraan ruchtbaarheid te geven. De opsporing en vervolging van kunstcriminaliteitszaken in de verschillende Europese landen worden behandeld, evenals mogelijke verbeteringen in de opsporing en vervolging.

Richard Bronswijk en Fons van Gessel geven vervolgens inzicht in de aanpak van de Nederlandse politie als het gaat om kunstdiefstal en criminele praktijken in de handel in kunst, antiek en cultuurgoederen.

De auteurs beginnen met een korte historische schets van de ontwikkeling van de kunstcriminaliteit, om vervolgens in te gaan op de vraag hoe de politie in Nederland zich op dit terrein heeft georganiseerd.

Ook wordt gekeken naar de omvang van kunstcriminaliteit en hoe deze te bepalen. Er is veel informatie uit verschillende bronnen beschikbaar, evenwel ontbreekt een gedegen en adequaat beeld. Tot slot wordt ingegaan op een specifieke vorm van kunstcriminaliteit, namelijk valse kunst. Valse kunst opsporen is een taai proces doordat verschillende betrokken partijen veelal dezelfde belangen delen, met als gevolg het optrekken van ‘muren van stilzwijgen’.

De bijdrage van *Jos van Beurden* is gewijd aan de talrijke kunst en cultuurgoederen uit voormalige Nederlandse koloniën die onderdeel vormen van de collecties van Nederlandse musea. De link met ‘misdrijven’ heeft hier in wezen een historisch karakter. De wijze waarop in het verleden veel van deze objecten zijn verworven, zouden nu als ‘crimineel’ worden bestempeld. In het afgelopen decennium is in Europa steeds vaker de kwestie van teruggave aan de herkomstlanden van deze kunst aan de orde gekomen. In oktober 2020 bracht de Nederlandse Raad voor Cultuur een rapport uit getiteld *Koloniale collecties en erkenning van onrecht. Advies over de omgang met koloniale collecties*. De auteur bespreekt dit advies en plaatst er twee kanttekeningen bij. De eerste betreft het grote belang dat de raad hecht aan herkomstonderzoek, terwijl in het rapport aanwijzingen ontbreken hoe musea moeten afwegen dit soort tijdrovende en kostbare onderzoeken uit te voeren, nu er zulke grote aantallen dubieus verworven objecten uit koloniale contexten zijn die wachten op onderzoek. Ten tweede wijst de auteur erop dat Nederland in dezen iets zou kunnen leren van de wijze waarop de teruggave van roofofstal is geregeld voor slachtoffers (en hun nabestaanden) van het naziregime. Hetzelfde geldt voor de behandeling van claims inzake de teruggave van menselijke resten en objecten van de vroege bewoners van door Europeanen gekoloniseerde gebieden.

We besluiten met een artikel van *Joris Kila* over de terugkeer van ‘de beeldenstorm’. Zowel (stand)beelden als kunstwerken roepen vaak veel emoties op, soms ook afkeer van en agressie om religieuze, politieke of psychologische connotaties. De auteur signaleert dat er in

het afgelopen decennium een duidelijke toename te zien is van 'iconoclasme', kortweg gekarakteriseerd als agressie jegens beelden. Recent valt te denken aan aanvallen op standbeelden die belangrijke personen uit de periode van het kolonialisme verheerlijken, maar ook racisme vergoelijken. Ook de vernietiging van eeuwenoude religieuze beelden door IS in Assyrië (Irak) om redenen van afgoderij is een voorbeeld van modern iconoclasme. De auteur legt een link tussen de ervaring van iconoclasme en de grotere nadruk op identiteit in de moderne tijd. Het artikel inventariseert verschillende vormen van iconoclasme en de motivaties van iconoclasten.

Ten slotte een woord van dank aan Fons van Gessel, senior beleidsadviseur aan kunst, antiek en cultuurgoederen gerelateerde zware criminaliteit bij het ministerie van Justitie en Veiligheid. Dit themanummer is mede door zijn waardevolle inbreng tot stand gekomen.

Marit Scheepmaker*

* Mr. drs. M.P.C. Scheepmaker is hoofdredacteur van *Justitiële verkenningen*.